

कर्जरोखे विक्री

४.१ कर्जरोखे विक्रीसंबंधी नियम

- ४.१.१ कंपनी कायदा २०१३ नुसार कर्जरोखे विक्रीबाबतच्या तरतुदी
- ४.१.२ कंपनी (भाग भांडवल आणि कर्जरोखे) नियम २०१४ नुसार कर्जरोखे विक्रीच्या तरतुदी
- ४.१.३ सेबीनुसार कर्जरोखे विक्रीबाबत आवश्यक बाबी

४.२ कर्जरोखे विक्रीची कार्यपद्धती

४.३ कर्जरोखे विश्वस्त

प्रस्तावना

दीर्घ मुदतीचे कर्जाऊ भांडवल जमा करण्यासाठी कंपन्या कर्जरोख्यांची विक्री करून भांडवलाची उभारणी करतात. खालील परिस्थितीत कंपन्या आम जनतेला कर्जरोख्यांची विक्री करून भांडवलाची उभारणी करू शकतात.

- १) कंपनी किंवा तिचे प्रवर्तक किंवा संचालक यांना सेबीने प्रतिभूती बाजारात प्रवेश करण्यास प्रतिबंध केलेला नाही.
- २) सहा महिन्यांपेक्षा जास्त काळासाठी कोणत्याही कर्जाऊ प्रतिभूतीची परतफेड (मुद्दल किंवा व्याज) करण्यास कंपनीचे प्रवर्तक, संचालक हे दोषी नसल्याचे घोषित केलेले असल्यास. या प्रकरणामध्ये आपण कर्जरोखे विक्री संदर्भातील कायदेशीर विविध नियम, तरतुदींचा आणि कर्जरोखे विक्रीच्या कार्यपद्धतीचा अभ्यास करणार आहोत.

४.१ कर्जरोखे विक्रीसंबंधी नियम :

कंपनीला कर्जरोख्यांची विक्री करताना कंपनी कायदा २०१३ मधील तरतुदींचे कंपनी नियम २०१४ (भाग भांडवल आणि कर्जरोखे), रिझर्व्ह बँकेच्या मार्गदर्शक तत्वांचे व सेबीच्या विविध नियमांचे पालन करावे लागते.

कंपनीला कर्जरोख्यांच्या प्रकारानुसार खालील तरतुदींची पूर्तता करावी लागते.

	कायदा, नियम, मार्गदर्शन	तरतुदी
१.	कंपनी कायदा २०१३, कलम ७१	→ कर्जरोखे विक्रीच्या अटी
२.	कंपनी (भाग भांडवल आणि कर्जरोखे) नियम २०१४, नियम २०१८,	→ सुरक्षित कर्जरोखे विक्रीच्या तरतुदी
३.	'सेबी' (कर्ज प्रतिभूतीची विक्री व सूची) नियम २००८	→ जे कर्जरोखे परिवर्तनीय नाहीत. ज्यांचे समहक्क भागांमध्ये पूर्ण परिवर्तन किंवा अंशतः परिवर्तन केले जाऊ शकत नाही, अशा कर्जरोख्यांची विक्री व सूचिबद्ध करण्याच्या तरतुदींचा समावेश. जनतेची मागणी, खाजगी प्लेसमेंट आणि कर्जरोखे सूचिबद्ध केलेले असतील तर या तरतुदी लागू होतात. समहक्क भागांची जनतेला विक्री करताना लागू होणाऱ्या प्रकटीकरणाच्या तरतुदींचे पालन करावे लागते.
४.	'सेबी' (भांडवल विक्री आणि प्रकटीकरण आवश्यकता) नियम २००९	→ ज्या सूचिबद्ध किंवा असूचिबद्ध कर्जरोख्यांचे समहक्क भागांमध्ये पूर्णतः किंवा अंशतः परिवर्तन होते अशा कर्जरोख्यांच्या विक्रीबाबतच्या तरतुदी. या तरतुदीं नुसार कंपनीला समहक्क भागांना लागू होणाऱ्या प्रकटीकरणासंदर्भातील नियमांचे पालन करावे लागते.

	कायदा, नियम, मार्गदर्शन	तरतुदी
५.	‘सेबी’ (सूचिबद्ध कंपन्यांच्या जबाबदाऱ्या आणि प्रकटीकरण आवश्यकता) नियम २०१५	→ अपरिवर्तनीय कर्जरोख्यांची विक्री करणाऱ्या सूचिबद्ध कंपन्या, नित्य कर्जाची साधने, IDRS इ. बाबतच्या पूर्तता. सूचिबद्धतेच्या कंपनीला पूर्ण कराव्या लागणाऱ्या अटी.
६.	भारतीय रिझर्व्ह बँकेची मार्गदर्शक तत्त्वे	→ नॉन इक्विटी साधनांची विक्री करून भांडवल उभारणी करणाऱ्या बँकांसाठी.

कंपनी सुरक्षित व असुरक्षित कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते तसेच समहक्क भागांमध्ये पूर्णतः किंवा अंशतः रूपांतरित केल्या जाणाऱ्या कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते. सर्व कर्जरोख्यांची परतफेड कंपनीला करावीच लागते. कंपनी आपल्या भागधारकांना, जनतेला तसेच खाजगीरित्या कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते. कंपनी कर्जरोख्यांची भाग बाजारांमध्ये नोंदणी करू शकते. कर्जरोखे विक्रीचा अधिकार कंपनीच्या संचालक मंडळाला असतो असे असले तरी संचालक मंडळाला कंपनीच्या नियमावलीत घालून दिलेल्या मर्यादेपर्यंतच कर्ज उभारणीच्या अधिकाराचा वापर करता येतो.

जर कर्ज उभारणीच्या मर्यादेपेक्षा जास्त कर्ज उभारणी करावयाची असल्यास भागधारकांच्या सर्वसाधारण सभेत तसा विशेष ठराव मंजूर करून त्यास संमती घ्यावी लागते.

कर्जरोखे विक्रीच्या तरतुदी

कंपनी कायदा २०१३ नुसार	कंपनीचे (भाग भांडवल आणि कर्जरोखे) नियम २०१४	‘सेबी’चे नियम
१. मतदानाचे अधिकार नाही. २. कर्जरोख्यांचे प्रकार ३. व्याज देणे व कर्जरोख्यांची परतफेड करणे. ४. कर्जरोखे प्रमाणपत्र ५. कर्जरोखे परतफेड राखीव निधी निर्माण करणे. ६. कर्जरोखे विश्वस्त नियुक्ती ७. कर्जरोखे विश्वस्तांचा NCLT (नॅशनल कंपनी लॉ ट्रिब्यूनल) शी संपर्क ८. निर्बंध लादणे. ९. कंपनी कायद्यातील तरतुदींचे उल्लंघन केल्यास शिक्षा.	१. सुरक्षित कर्जरोख्यांचा कालावधी २. स्थिर मालमत्तेवर बोजा निर्माण करणे. ३. कर्जरोखे विश्वस्तांची नियुक्ती. ४. कर्जरोखे परतफेड राखीव निधी निर्माण करणे.	१. किमान अभिदान २. विक्रीस काढलेल्यापेक्षा जास्त मागणी आल्यास धारण करणे. ३. हमी देणे. (Underwriting) ४. पतश्रेणी/मानांकन

४.१.१ कंपनी कायदा २०१३ नुसार कर्जरोखे विक्रीच्या तरतुदी

कर्जरोख्यांची विक्री करताना कंपनीला कंपनी कायद्यातील खालील काही तरतुदींचे पालन करावे लागते.

१) मतदानाचा अधिकार नाही : मतदानाच्या अधिकारासह कंपनी कर्जरोख्यांची विक्री करू शकत नाही. कर्जरोखेधारक हे कंपनीचे धनको असतात. काही परिणाम करणाऱ्या गोष्टी वगळता त्यांना मतदानाचे कोणतेही अधिकार नसतात.

- २) **कर्जरोख्यांचे प्रकार :** कंपनी सुरक्षित व असुरक्षित कर्जरोख्यांची पूर्णतः किंवा अंशतः रूपांतरित कर्जरोख्यांची किंवा अरूपांतरित कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते. रूपांतरित कर्जरोख्यांची विक्री करताना कंपनीला भागधारकांच्या सर्वसाधारण सभेत विशेष ठराव मंजूर करून घ्यावा लागतो. सर्व कर्जरोख्यांची परतफेड ही करावीच लागते.
- ३) **व्याज देणे व परतफेड :** कंपनीला कर्जरोख्यांची विक्री करतानाच्या अटीनुसार कर्जरोख्यांवरील व्याज व कर्जरोख्यांची परतफेड करावी लागते.
- ४) **कर्जरोखे प्रमाणपत्र :** कर्जरोख्यांचे वाटप केल्यापासून ६ महिन्यात कंपनीला कर्जरोखे प्रमाणपत्राचे वाटप कर्जरोखेधारकांना करावे लागते.
- ५) **कर्जरोखे परतफेड राखीव निधी निर्माण करणे :** लाभांशाची रक्कम देण्यासाठी उपलब्ध असलेल्या नफ्यातून कंपनीला कर्जरोखे परतफेड राखीव निधी निर्माण करावा लागतो. निर्माण केलेल्या राखीव निधीचा उपयोग फक्त कर्जरोख्यांची परतफेड करण्यासाठीच करावा लागतो. कंपनी (भागभांडवल व कर्जरोखे) सुधारणा नियम २०१९ नुसार कंपनी व्यवहार मंत्रालयानुसार (MCA) गृह वित्त पुरवठा कंपनी, बिगर बँकिंग वित्त पुरवठा कंपनी आणि सूचिबद्ध कंपनी यांनी कर्जरोखे परतफेड निधी तयार करण्याची आवश्यकता नाही.
- ६) **कर्जरोखे विश्वस्ताची नियुक्ती :** कंपनी माहितीपत्रक प्रसिद्ध करणे किंवा ५०० पेक्षा जास्त लोकांना (जनता किंवा सभासद) निमंत्रित करते अशावेळी कंपनीला एक किंवा अधिक विश्वस्तांची नियुक्ती करावी लागते. कर्जरोखे विश्वस्त कर्जरोखेधारकांच्या हिताचे रक्षण करतात. कर्जरोखे विश्वस्त नियुक्तीच्या वेळी त्यांच्याबरोबर करार करावा लागतो. त्यास विश्वस्त करार म्हणतात.

कर्जरोखे विश्वस्त : कर्जरोखे धारकांच्या हिताचे रक्षण करणारी संस्था.

- ७) **कर्जरोखे विश्वस्तांचा एनसीएलटीशी संपर्क :** कर्जरोखे विश्वस्तांना कर्जरोखेधारकांच्या तक्रारीचे निवारण करावे लागते. जर कंपनी कर्जरोख्यांची मूळ रक्कम व व्याज कर्जरोखेधारकास देण्यास दोषी आढळल्यास कर्जरोखे विश्वस्त नॅशनल कंपनी लॉ ट्रिब्यूनलकडे संपर्क साधू शकतात व कर्जरोखेधारकांच्या तक्रारीचे निवारण करू शकतात. एन.सी.एल.टी कंपनीस मूळ रक्कम किंवा व्याज देण्याचे आदेश देऊ शकते.
- ८) **निर्बंध लादणे :** जेव्हा कंपनीची मालमत्ता कर्जरोख्यांची मूळ रक्कम देण्यास पुरेशी नाही किंवा नसेल असे कर्जरोखे विश्वस्तास वाटते त्यावेळी ते एन.सी.एल.टी शी संपर्क साधतात. कर्जरोखेधारकांच्या हिताचे संरक्षण करण्यासाठी एनसीएलटी कंपनीला कर्जरोखेधारकांची देणी देण्यासाठी आदेश काढू शकते. तसेच कंपनीवर आणखी देयता वाढविण्यासंबंधी निर्बंध घालते.
- ९) **कंपनी कायद्यातील तरतुदींचे उल्लंघन केल्यास शिक्षा :** कंपनी कायद्यातील तरतुदींचे पालन करण्यास जेव्हा कंपनी अपयशी ठरते तेव्हा कंपनी आणि तिचे अधिकारी दंड किंवा तुरुंगवास किंवा कंपनी कायद्यात नमूद केलेल्या दोन्ही शिक्षेस पात्र ठरतात.

४.१.२ कंपनी नियम २०१४ (भाग भांडवल आणि कर्जरोखे) नियम १८ नुसार तरतुदी.

जेव्हा कंपनी सुरक्षित कर्जरोख्यांची विक्री करणार असेल. अशावेळी कंपनीला खालील अटी/नियमांचे पालन करावे लागते.

- १) **सुरक्षित कर्जरोख्यांचा कालावधी :** सर्व सुरक्षित कर्जरोख्यांची परतफेड कर्जरोख्यांची विक्री केल्याच्या तारखेपासून १० वर्षात केली पाहिजे. पायाभूत सुविधा प्रकल्पामध्ये गुंतलेल्या कंपनी किंवा कंपनी व्यवहार मंत्रालय, केंद्रसरकार किंवा रिझर्व्ह बँकेने परवानगी दिलेल्या फक्त काही कंपन्याच कर्जरोख्यांची विक्री ३० वर्षांपर्यंतच्या कालावधीसाठी करू शकतात.
- २) **मालमत्तेवर बोजा स्थापन/निर्माण करणे :** कंपनीला तिच्या मालमत्तेवर किंवा तिच्या दुय्यम किंवा धारक कंपनीच्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण करता येतो. कर्जरोखे विक्रीचे संपूर्ण मूल्य व व्याज देण्यासाठी बोजा निर्माण केल्या जाणाऱ्या मालमत्तेचे मूल्य योग्य असले पाहिजे.

केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकारने हमी दिलेल्या सरकारी कंपनीने सुरक्षित कर्जरोख्यांची विक्री केल्यास तिला आपल्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण करण्याची आवश्यकता नाही.

३) कर्जरोखे विश्वस्ताची नेमणूक : माहितीपत्रक किंवा मागणीपत्र देण्यापूर्वी/प्रसिद्ध करण्यापूर्वी कंपनीला कर्जरोखे विश्वस्ताची नेमणूक करावी लागते. कंपनीला कर्जरोखे विश्वस्त करार करावा लागतो. या करारात कंपनी आणि विश्वस्त यांना मान्य असलेल्या नियम व अटींचा समावेश असतो आणि कर्जरोखे विश्वस्ताची भूमिका स्पष्ट केलेली असते.

४) कर्जरोखे परतफेड निधी निर्माण करणे : कंपनीकडे उपलब्ध असलेल्या नफ्यातून कर्जरोख्यांची परतफेड करण्यासाठी कंपनीला कर्जरोखे परतफेड निधी निर्माण करावा लागतो.

देय असलेल्या कर्जरोख्यांच्या मूल्याच्या कमीत कमी २५% रक्कम कंपनीला कर्जरोखे परतफेड निधी खात्यामध्ये राखून ठेवावी लागते. पुढील वर्षी ३१ मार्चला ज्या गुंतवणूकदारांची/कर्जरोखेधारकांची परतफेड करावयाची असते त्यासाठी कंपनीने प्रत्येक वर्षी ३० एप्रिलला कमीत कमी १५% रक्कम गुंतवणूक/ठेवी स्वरूपात ठेवावी. अशी रक्कम फक्त कर्जरोखे परतफेडीसाठी वापरली जाते.

४.१.३ 'सेबी'चे नियम

१) किमान अभिदान : सेबी (कर्ज प्रतिभूतीची विक्री व नोंद) नियम २००८ नियम १२ नुसार कंपनीने किमान अभिदान रक्कम जमविली पाहिजे. सेबीनुसार सार्वजनिकरित्या कर्जरोख्यांची विक्री करताना ७५% म्हणजे ₹ १०० कोटी ही किमान वर्गणी असली पाहिजे. किमान वर्गणी/भांडवल मिळू शकले नाही तर कर्जरोखे विक्री बंद केल्यापासूनच्या तारखेपासून १२ दिवसात संपूर्ण जमा केलेली रक्कम परत केली पाहिजे.

२) जास्त मागणी राखून ठेवणे : कर्जरोख्यांना जास्त मागणी आल्यास कंपनी कर्जरोख्यांच्या मूळ विक्रीच्या जास्तीतजास्त १००% किंवा माहितीपत्रक/मागणीपत्रकात नमूद रकमेइतकी जास्त मागणी रक्कम राखून ठेवू शकते.

३) हमीदार : जनतेला कर्जरोखे विक्री करण्यासाठी कंपनी हमीदारांशी करार करू शकते. मागणीपत्र किंवा माहितीपत्रकामध्ये हमीदारांच्या नियुक्तीचा उल्लेख करावा लागतो.

४) पतश्रेणी : 'सेबी' (भांडवल विक्री आणि डिसक्लोजर रिक्वायरमेंट नियम २०१८) नुसार कर्जरोख्यांची विक्री करताना कंपनीला पतश्रेणी प्रमाणपत्र मिळवावे लागते. सेबीनुसार कंपनी जनतेला कर्जरोख्यांची किंवा हक्क स्वरूपातील परिवर्तनाय कर्जरोख्यांची विक्री करत असेल तर कंपनीला एक किंवा अधिक पतश्रेणी संस्थांकडून पतश्रेणी प्रमाणपत्र मिळवावे लागते. मागणीपत्र किंवा माहितीपत्रकात त्याचा उल्लेख करावा लागतो.

i) पतश्रेणी : पतश्रेणी संस्थेकडून पतजोखीम पातळी दर्शवून कर्ज प्रतिभूतींची दिली जाणारी पतश्रेणी.

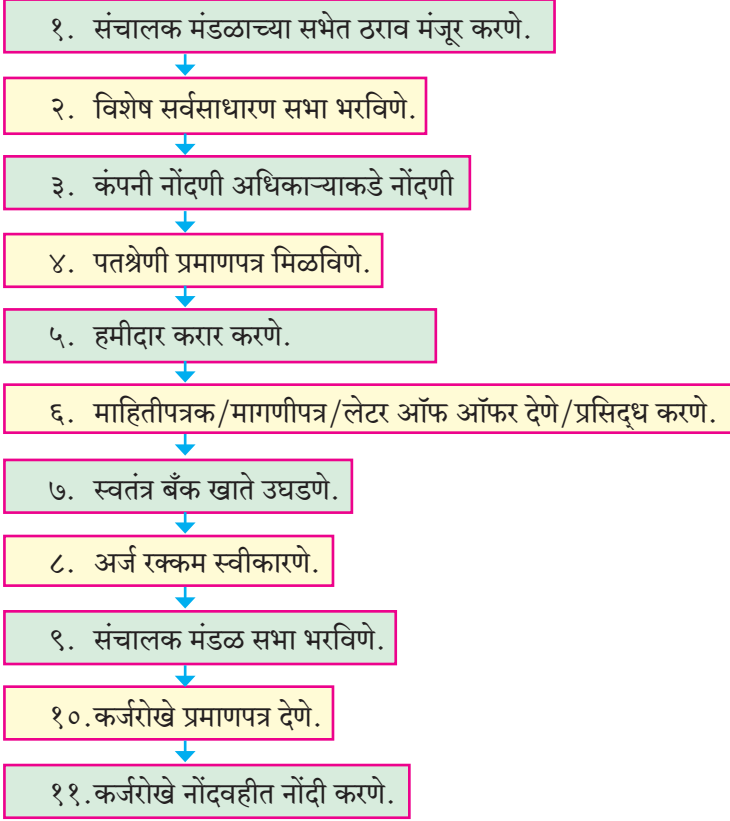
ii) पतश्रेणी संस्था : क्रिसिल (CRISIL), केअर (CARE) यांसारख्या पतश्रेणी संस्था प्रतिभूती विक्री करणाऱ्या कंपन्यांची पत ठरवतात.

अधिक माहिती :

कर्जरोख्यांचा समावेश असलेल्या दीर्घ मुदतीच्या कर्ज/पत साधनांचे CRISIL चे श्रेणी प्रमाण -

श्रेणी	अर्थ	श्रेणी	अर्थ
CRISIL A A A	सर्वोच्च सुरक्षा	CRISIL B	उच्च धोका
CRISIL A A	उच्च सुरक्षा	CRISIL C	खूप जास्त धोका
CRISIL A	पुरेशी सुरक्षा	CRISIL D	दोष
CRISIL B B B	मध्यम सुरक्षा		

४.२ कर्जरोखे विक्रीची कार्यपद्धती

कर्जरोख्यांची विक्री करताना कंपनीला खालील कार्यपद्धतीचा अवलंब करावा लागतो.

१) संचालक मंडळाच्या सभेत ठराव मंजूर करणे.

संचालक मंडळाच्या सभेत कंपनीला खालील ठराव मंजूर करावे लागतात.

- विक्री केल्या जाणाऱ्या कर्जरोख्यांचे प्रकार, रक्कम, विक्रीचे नियम व अटी
- माहितीपत्रक किंवा मागणीपत्रास/लेटर ऑफ ऑफरला मान्यता
- कर्जरोखे विश्वस्ताच्या नियुक्तीस मान्यता आणि त्यांची लेखी संमती मिळविणे.
- कंपनीच्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण करण्यासाठी संचालक मंडळास अधिकार देणे.
- संचालक मंडळाची कर्ज घेण्याची क्षमता वाढवावयाची गरज असेल तर विशेष सर्वसाधारण सभा बोलाविणे.
- अर्जदाराकडून अर्ज शुल्क स्वीकारण्याकरिता स्वतंत्र बँक खाते उघडण्यासाठी संचालक मंडळास अधिकार देणे.

२) विशेष सर्वसाधारण सभा भरविणे (EGM)

संचालक मंडळाच्या कर्ज घेण्याच्या क्षमतेत/अधिकारात वाढ करावयाची असेल तर भागधारकांची विशेष सर्वसाधारण सभा भरवावी लागते व या सभेत विशेष ठराव मंजूर करून त्यास मान्यता घ्यावी लागते.

३) कंपनी नोंदणी अधिकाऱ्याकडे नोंदणी

संचालक मंडळाच्या सभेनंतर ३० दिवसात चिटणिसाला कंपनी नोंदणी अधिकाऱ्याकडे विशेष ठराव, माहितीपत्रकाची प्रत, मागणीपत्र इ. ची नोंदणी करावी लागते.

४) पतश्रेणी प्रमाणपत्र मिळविणे

कंपनीला एक किंवा अधिक पतश्रेणी संस्थांकडून आपल्या कर्जरोख्यांसाठी पतश्रेणी प्रमाणपत्र मिळवावे लागते. श्रेणीचा उल्लेख माहितीपत्रक किंवा मागणीपत्रात करावा लागतो.

५) हमीदारांशी करार

कर्जरोख्यांच्या विक्रीच्या हमीबाबत कंपनीला कर्जरोखे विक्री हमीदारांबरोबर करार करावा लागतो.

६) माहितीपत्रक किंवा मागणीपत्र प्रसिद्ध करणे/देणे.

जनेतेला कर्जरोखे खरेदी करण्याचे आवाहन करावयाचे असल्यास कंपनीला माहितीपत्रक प्रसिद्ध करावे लागते. खाजगीरित्या भांडवल उभारणी करताना मागणीपत्रे (offer letter) आणि हक्क विक्रीसाठी कंपनीला लेटर ऑफ ऑफर प्रसिद्ध करावे लागते/द्यावे लागते.

७) स्वतंत्र बँकेत खाते उघडणे.

अर्जदारांकडून अर्ज शुल्क स्वीकारण्यासाठी कंपनीला शेड्यूलड बँकेत स्वतंत्र खाते उघडावे लागते.

८) अर्ज शुल्क स्वीकारणे.

माहितीपत्रक किंवा मागणीपत्रात उल्लेख केलेल्या कालावधीत अर्जदाराला अर्ज शुल्कासह अर्ज कंपनीने नेमून दिलेल्या बँकेत सादर करावा लागतो.

९) संचालक मंडळाची सभा भरविणे.

कर्जरोखे विक्रीची मुदत संपल्यानंतर कर्जरोखे वाटपाबाबत विचारविनिमय करण्यासाठी व त्यास मान्यता देण्यासाठी कंपनीला संचालक मंडळाची सभा बोलवावी लागते. कंपनीच्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण करण्यासाठीची मान्यताही या सभेत दिली जाते.

१०) कर्जरोखे प्रमाणपत्राचे वाटप

अर्ज आणि अर्ज शुल्क मिळाल्यापासून ६० दिवसांच्या आत कंपनीला कर्जरोखे वाटपाची कार्यपद्धती पूर्ण करावी लागते. कंपनीला कर्जरोखे वाटपानंतर ६ महिन्यांच्या आत कर्जरोखे प्रमाणपत्र द्यावे लागते.

११) कर्जरोखे नोंदवहीमध्ये नोंदी करणे.

संचालक मंडळाने कर्जरोखे वाटपास मान्यता दिल्यानंतर चिटणिसाला ७ दिवसात कर्जरोखे नोंदवहीमध्ये नोंदी कराव्या लागतात. जर कर्जराख्यांची विक्री डिमॅट पद्धतीने केली असेल तर त्याची नोंदवहीमध्ये नोंद करावी लागत नाही.

४.३ कर्जरोखे विश्वस्त

माहितीपत्रक प्रसिद्ध करणाऱ्या किंवा ५०० पेक्षा जास्त लोकांना कर्जरोखे खरेदीचे आवाहन करणाऱ्या कंपनीला एक किंवा अधिक कर्जरोखे विश्वस्ताची नेमणूक करावी लागते. सुरक्षित कर्जरोख्यांची विक्री करण्याच्या कंपनीला सुद्धा कर्जरोखे विश्वस्ताची नियुक्ती करावी लागते. कर्जरोखे विश्वस्त कर्जरोखे धारकाच्या हिताचे संरक्षण करतात. कंपनी आपल्या किंवा धारक कंपनीच्या किंवा दुय्यम कंपनीच्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण करते. बोजा हा कर्जरोखे विश्वस्ताच्या वतीने निर्माण केला जातो. बोजा निर्माण केलेल्या मालमत्तेवर विश्वस्त परिरक्षक म्हणून भूमिका पार पाडतात.

माहितीपत्रक प्रसिद्ध करण्यापूर्वी किंवा ऑफर लेटर/लेटर ऑफ ऑफर देण्यापूर्वी कर्जरोखे विश्वस्ताची नियुक्ती केली जाते.

कर्जरोखे विश्वस्त म्हणून काम करताना विश्वस्तांना लेखी संमती द्यावी लागते. माहितीपत्रकात किंवा मागणीपत्रात कर्जरोखे विश्वस्तांच्या नावाचा उल्लेख करावा लागतो.

कर्जरोखे विश्वस्त करार

कंपनीला एक किंवा अधिक कर्जरोखे विश्वस्तांशी करार करावा लागतो. कर्जरोखे विश्वस्त करारामध्ये कराराच्या नियम व अटी लेखी स्वरूपात असतात. कर्जरोखे विश्वस्त करार हा कंपनीच्या मालमत्तेचे विश्वस्ताकडे दिले जाणारे कायदेशीर साधन/दस्तावेज आहे. या करारान्वये कर्जरोखेधारकाचे हक्क आणि कर्जरोखे विश्वस्ताची कर्तव्ये आणि अधिकार स्पष्ट केले जातात.

कर्जरोखे विक्रीची मुदत संपल्यानंतर ३ महिन्यात कंपनीत हा करार करावा लागतो. सभासद व कर्जरोखेधारक या कराराची तपासणी करू शकतात आणि निश्चित स्वरूपाचे शुल्क भरून त्याची एक प्रत मिळवू शकतात.

कृती :

- १) IDBI Trusteeship service च्या कर्जरोखे विश्वस्त सेवांबद्दल शोध घ्या.
- २) कर्जरोखे विश्वस्त सेवा देणाऱ्या भारतातील दोन संस्था शोधा.

सारांश

- दीर्घ मुदतीच्या कर्जाऊ भांडवलासाठी कंपनी कर्जरोख्यांची विक्री करणे पसंत करते किंवा प्राधान्य देते.
- कंपनी सुरक्षित, असुरक्षित कर्जरोखे अपरिवर्तनीय किंवा परिवर्तनीय कर्जरोखे, पूर्णतः किंवा अंशतः परिवर्तनीय कर्जरोखे किंवा परतफेडीच्या कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते. कर्जरोखे भाग बाजारात सूचिबद्ध करता येतात.
- कंपनी आपल्या कर्जरोख्यांची विक्री सभासदांना, जनतेला किंवा खाजगीरित्या करू शकते.
- कंपन्यांना कंपनी कायदा २०१३ मधील तरतुदींचे (कंपनीचे भाग भांडवल व कर्जरोखे) नियम २०१४ आणि 'सेबी'च्या अटींचे पालन करावे लागते.
- कर्जरोखेधारकांच्या हिताचे संरक्षण करण्याकरिता कंपनीला कर्जरोखे विश्वस्ताची नेमणूक करावी लागते. कर्जरोखे विश्वस्त करारामध्ये कंपनी आणि कर्जरोखे विश्वस्तांना मान्य झालेल्या अटी व नियमांचा समावेश असतो. कर्जरोखे विक्री बंद झालेल्या तारखेपासून ३ महिन्यात करारावर स्वाक्षरी घेणे आवश्यक आहे.

स्वाध्याय

प्र.क्र. १ अ) खाली दिलेल्या पर्यायांमधून योग्य पर्याय निवडून वाक्य पुन्हा लिहा.

- १) कंपनी मतदानाच्या हक्कासह ची विक्री करू शकत नाही.
अ) समहक्क भाग ब) कर्जरोखे क) प्रतिभूती
- २) कंपनी परिवर्तनीय कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते.
अ) फक्त अंशतः ब) फक्त पूर्णतः क) अंशतः व पूर्ण
- ३) कर्जरोख्यांच्या परतफेडीसाठी खात्यातून निधी वापरला जातो.
अ) भांडवल ब) कर्जरोखे परतफेड राखीव निधी क) नफा किंवा तोटा
- ४) कर्जरोखेधारकांच्या हिताचे रक्षण करतात.
अ) कर्जरोखे विश्वस्त ब) कर्जरोखे धारक क) परतफेड राखीव निधी
- ५) सुरक्षित कर्जरोख्यांची परतफेड त्यांची विक्री केल्याच्या तारखेपासून केली पाहिजे.
अ) १० दिवसात ब) १० वर्षात क) १५ वर्षात
- ६) कंपनीला कर्जरोख्यांची विक्री करताना आपल्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण करावा लागतो.
अ) सुरक्षित ब) असुरक्षित क) परतफेडीच्या
- ७) कर्जरोख्यांचे वाटप झाल्यापासून कर्जरोखे प्रमाणपत्र दिले पाहिजे.
अ) ३ महिन्यांत ब) ६ महिन्यांत क) ६० दिवसांत
- ८) कर्जरोखे वाटपाच्या तपशीलाची नोंद मध्ये केली पाहिजे.
अ) कर्जरोखे नोंदवही ब) सभासद नोंदवही क) धनको नोंदवही

- ९) कंपनीला ५०० पेक्षा जास्त व्यक्तींना आपले कर्जरोखे खरेदी करण्याचे माहितीपत्रकाद्वारे आवाहन करताना ची नियुक्ती करावी लागते.
 अ) कंपनी नोंदणी अधिकारी ब) कर्जरोखेधारक क) कर्जरोखे विश्वस्त
- १०) कंपनी व कंपनी कर्जरोखे विश्वस्त यांच्यामध्ये होणाऱ्या करारास म्हणतात.
 अ) कर्जरोखे विश्वस्त करार ब) मागणीपत्र क) माहितीपत्रक
- ११) कर्जरोखे वाटपाची कार्यपद्धती कर्जरोखे अर्ज मिळाल्यापासून पूर्ण केली पाहिजे.
 अ) ६ महिन्यांत ब) ३ महिन्यांत क) ६० दिवसांत

ब) जोड्या जुळवा.

गट 'अ'		गट 'ब'	
अ)	कर्जरोखे विश्वस्त	१)	कर्जरोखे विक्रीचा अधिकार
ब)	कर्जरोखेधारक	२)	भागधारकाचे हितरक्षण
क)	मालमत्तेवर बोजा	३)	सुरक्षित कर्जरोखे
ड)	संचालक मंडळ	४)	एन सी एल टी
इ)	कर्जरोखे प्रमाणपत्र	५)	मतदानाचा अधिकार नाही
		६)	असुरक्षित कर्जरोखे
		७)	कर्जरोखेधारकाच्या हिताचे रक्षण
		८)	मतदान अधिकार
		९)	भागाच्या मालकी हक्काचा पुरावा
		१०)	कर्जरोखे वाटपापासून ६ महिन्यांच्या आत दिले जाते.

क) खालील प्रत्येक विधानासाठी एक शब्द, शब्द समूह किंवा संज्ञा लिहा.

- परिवर्तनीय कर्जरोख्याच्या विक्रीसाठी आवश्यक असणारा ठरावाचा प्रकार.
- कर्जरोख्याची परतफेड करण्यासाठी निर्माण करण्यात येणारे खाते.
- कर्जरोखेधारकाच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी कंपनीने नियुक्त केलेली संस्था.
- सुरक्षित कर्जरोख्याची परतफेड करण्याचा कालावधी.
- कर्जरोख्यांचा असा प्रकार ज्यासाठी कंपनी आपली मालमत्ता तारण देते.
- असा दस्तावेज ज्यामध्ये कंपनी आणि कर्जरोखे विश्वस्त यांनी मान्य केलेल्या अटी व शर्ती लिहिलेल्या असतात.
- अर्ज मिळालेल्या तारखेपासून कर्जरोखे वाटपाची प्रक्रिया पूर्ण करावी यासाठीचा कालावधी.
- कर्जरोखे प्रमाणपत्राचे वाटप कंपनीने या कालावधीमध्ये केले पाहिजे.
- कर्जरोखेधारकांच्या तक्रारींचे निवारण करणारी संस्था.
- कर्जरोखे वाटपाचा अधिकार यांच्याकडे असतो.

ड) खालील विधाने बरोबर की चूक ते लिहा.

- १) कर्जरोखेधारकांना मतदानाचा अधिकार नाही.
- २) अपरिवर्तनीय कर्जरोख्याची विक्री कंपनी करू शकत नाही.
- ३) परिवर्तनीय कर्जरोख्याच्या विक्रीसाठी विशेष ठरावाची आवश्यकता असते.
- ४) कर्जरोखेधारकांना व्याज दिले जाते.
- ५) कर्जरोखेधारकांना तक्रारींचे निवारण करण्यासाठी कर्जरोखे विश्वस्त एनसीएलटीकडे जाऊ शकत नाहीत.
- ६) सुरक्षित कर्जरोख्याची परतफेड ही कर्जरोखे वाटप केल्यापासून २० वर्षांच्या आत केली पाहिजे.
- ७) सुरक्षित कर्जरोखे वितरित करताना कंपनीला मालमत्तेवर बोजा निर्माण करावा लागतो.
- ८) भागधारकाच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी कर्जरोखे विश्वस्ताची नेमणूक केली जाते.
- ९) कर्जरोख्याचे वाटप केल्यानंतर ६ महिन्यांच्या आत कर्जरोखे प्रमाणपत्र दिले जाते.
- १०) कर्जरोख्याचे वाटप केल्यानंतर कर्जरोखेधारकांची नावे सभासद नोंदवहीत नोंदविली जातात.

इ) गटात न बसणारा शब्द शोधा.

- १) कर्जरोखेधारक, व्याज, लाभांश
- २) कर्जरोखे विश्वस्त, कोर्ट, एनसीएलटी
- ३) सुरक्षित कर्जरोखे, परिवर्तनीय कर्जरोखे, न परतफेडीचे कर्जरोखे
- ४) कर्जरोखे विश्वस्त, विश्वस्त करार, भागधारक

फ) खालील विधाने पूर्ण करा.

- १) कर्जरोखे विश्वस्तास कंपनीच्या मालमत्तेबाबत हवाला देणाऱ्या कायदेशीर दस्तावेजास म्हणतात.
- २) कर्जरोखेधारकांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी कंपनी ची नियुक्ती करते.
- ३) कर्जरोखे अर्ज पावती व शुल्क मिळाल्यापासून कर्जरोखे वाटपाची कार्यपद्धती मध्ये पूर्ण केली जाते.
- ४) कंपनीच्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण करण्याचा अधिकार असणाऱ्यास म्हणतात.
- ५) सुरक्षित कर्जरोख्यांची परतफेड कालावधीत केली जाते.
- ६) कंपनीचे पुढील उत्तरदायित्व वाढविणे थांबविण्यासाठी कर्जरोखे विश्वस्त शी संपर्क करू शकतात.
- ७) कंपनीला माहितपत्रक प्रसिद्ध करून किंवा ५०० पेक्षा जास्त व्यक्तींना आपले कर्जरोखे खरेदीचे आवाहन करण्यासाठी ची नियुक्ती करावी लागते.
- ८) कर्जरोखे गुंतवणुकीवरील परताव्यास म्हणतात.
- ९) रु. १०० कोटी कर्जरोख्यांची सार्वजनिकरित्या विक्री करताना किमान अभिदान इतके असले पाहिजे.
- १०) 'सेबी' च्या नियमानुसार सार्वजनिक विक्री किंवा परिवर्तनीय कर्जरोख्यांची हक्क विक्री करण्यासाठी कंपनीला मिळवावे लागते.

ग) कंसातील अचूक पर्याय निवडा.

गट 'अ'		गट 'ब'	
अ)	कर्जरोखे विश्वस्त	१)
ब)	२)	मालमत्तेवर बोजा निर्माण करणे.
क)	कर्जरोखे नोंदवही	३)
ड)	४)	कर्जरोखे प्रमाणपत्र
इ)	मतदान अधिकार नाही.	५)

(कर्जरोखे वाटपापासून ६ महिन्यांत देणे, कर्जरोखेधारकांची नावे, सुरक्षित कर्जरोखे, विश्वस्त करार, कर्जरोखेधारक)

ह) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- १) कर्जरोखेधारक म्हणजे कोण ?
- २) गुंतवणुकीवरील परतावा म्हणून कर्जरोखेधारकांना काय मिळते ?
- ३) कर्जरोखेधारकाचे हित जपण्यासाठी कंपनी कोणाची नेमणूक करते ?
- ४) किती कालावधीत सुरक्षित कर्जरोख्याची परतफेड केली जाते ?
- ५) कर्जरोखे विश्वस्त आणि कंपनी यांच्यातील करारास काय म्हणतात ?
- ६) कंपनीच्या मालमत्तेवर बोजा आकारण्याचा अधिकार कोणास आहे ?
- ७) कोणत्या सभेमध्ये संचालक मंडळास कर्ज घेण्याच्या क्षमतेत वाढ करण्याविषयीचा ठराव मंजूर करावा लागतो ?
- ८) कर्जरोखे प्रमाणपत्र किती मुदतीत दिले पाहिजे ?
- ९) १०० कोटी रुपयाचे कर्जरोखे वाटप करावयाचे असल्यास कंपनीस किमान किती अभिदान गोळा करावे लागते ?
- १०) कंपनीने पत मानांकन संस्थेची नेमणूक केव्हा करावी ?

ई) खालील वाक्यातील अधोरेखित शब्द दुरुस्त करून वाक्य पुन्हा लिहा.

- १) सभासद नोंदवहीत कर्जरोखेधारकांचा सर्व तपशील नोंदविला जातो.
- २) सुरक्षित कर्जरोख्याची परतफेड वाटपापासून १५ वर्षांच्या आत केली पाहिजे.
- ३) कंपनी आपली मालमत्ता तारण देऊन परतफेड न केल्या जाणाऱ्या कर्जरोख्यांचे वाटप करते.
- ४) कर्जरोख्यावरील परतावा हा लाभांशाच्या स्वरूपात असतो.
- ५) कर्जरोखे विश्वस्त हे भागधारकाच्या तक्रारीचे निवारण करतात.
- ६) कर्जरोखे प्रमाणपत्र हे कर्जरोख्याचे वाटप केल्यापासून ३ महिन्यात दिले पाहिजे.
- ७) कर्जरोखे वाटपाची प्रक्रिया अर्ज मिळाल्यापासून ९० दिवसांच्या आत पूर्ण झाली पाहिजे.
- ८) कर्जरोख्यांचे पत मानांकन करण्यासाठी कंपनी भाग विमेकऱ्याची नियुक्ती करते.

ज) योग्य क्रम लावा.

- १) अ) पत मानांकन मिळवणे.
ब) कर्जरोखे नोंदवहीत नोंद करणे.
क) रोख रकमेसह अर्ज प्राप्त
- २) अ) कर्जरोखे प्रमाणपत्राचे वाटप
ब) माहितीपत्रकाचे वाटप
क) बँकेत खाते उघडणे.
- ३) अ) वाटपासाठी संचालक मंडळाची सभा बोलाविणे.
ब) कर्जरोखे प्रमाणपत्र वाटप
क) रोख रकमेसह अर्ज प्राप्त

प्र.क्र. २) खालील संज्ञा/संकल्पना स्पष्ट करा.

- १) कर्जरोखे प्रमाणपत्र
- २) कर्जरोखे विश्वस्त
- ३) मालमत्तेवर बोजा
- ४) कर्जरोखे विश्वस्त करार

प्र.क्र. ३) खालील घटना/परिस्थितीचा अभ्यास करून आपले मत लिहा.

- १) 'रोज' कंपनी (Rose Ltd. Co.) मर्यादित भांडवल गोळा करण्यासाठी जनतेस कर्जरोखे वाटपाचा (विक्रीचा) प्रस्ताव ठेवते. सदर प्रस्तावावर चर्चा करून संचालक मंडळाने दहा वर्षांच्या मुदतीचे सुरक्षित, अपरिवर्तनीय परतफेडीच्या कर्जरोख्यांची विक्री (वाटप) करण्याचे ठरविले आहे. कृपया खालील बाबतीत संचालक मंडळास सल्ला द्या.
अ) कंपनीने कर्जरोखे विश्वस्ताची नेमणूक करावी का ?
ब) कंपनीने आपल्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण केला पाहिजे का ?
क) कर्जरोख्याची मुदत दहा वर्षांपेक्षा कमी ठेवता येईल का ?
- २) Violet Ltd. कंपनीचा कर्जरोख्यांची विक्री करून ₹ १० कोटी भांडवल उभारणी करण्याचा विचार/नियोजन आहे. संचालक मंडळाला त्याबाबतीत काही अडचणी/शंका आहेत. कृपया सल्ला द्या.
अ) कंपनी असुरक्षित कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते का ?
ब) कंपनी न परतफेडीच्या कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते का ?
क) कंपनीने आपल्या सभासदांना कर्जरोखे देऊ केले असतील तर अशा कर्जरोख्यांवर सर्वसाधारण मतदानाचे हक्क मिळतील का ?
- ३) डी. डी. एस. वित्त संस्था १० कोटी रु. किमतीचे सुरक्षित अपरिवर्तनीय कर्जरोख्यांची विक्री करण्याची योजना तयार करत आहे. परंतु नियमावलीनुसार संचालक मंडळास फक्त रु. ५ कोटी पर्यंतच कर्जाऊ निधी जमा करण्याचा अधिकार आहे. ते असाही विचार करतात की कर्जरोख्यांची विक्री खाजगीरित्या अथवा सार्वजनिकरित्या करावी का ? कृपया त्यांना खालील गोष्टींसाठी सल्ला द्या.
अ) विक्री करावयाच्या कर्जरोख्यांची मुदत जास्तीत जास्त किती असू शकेल ?
ब) नियोजित रकमेच्या कर्ज उभारणीचा अधिकार संचालक मंडळाच्या अधिकार कक्षेत आहे का ?
क) कर्जरोखे प्रमाणपत्र किती दिवसात दिले पाहिजे ?

प्र.क्र. ४) थोडक्यात उत्तरे लिहा.

- १) कर्जरोखे विक्री करण्यासाठी कंपनी कायदा २०१३ मधील कोणत्याही चार तरतुदी सांगा.
- २) कर्जरोखे विश्वस्त करार म्हणजे काय?
- ३) कर्जरोखे विश्वस्त कोण असतात?

प्र.क्र. ५) खालील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

- १) कंपनीला सुरक्षित कर्जरोख्यांची विक्री करताना आपल्या/तिच्या मालमत्तेवर बोजा निर्माण करावा लागतो.
- २) कर्जरोख्यांची विक्री करताना कंपनीला कर्जरोखे विश्वस्तांची नेमणूक करावी लागते.
- ३) कंपनी काही विशिष्ट प्रकारच्या कर्जरोख्यांची विक्री करू शकते.

प्र.क्र. ६) खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

- १) कर्जरोखे विक्रीच्या कंपनी कायदा २०१३ मधील तरतुदी थोडक्यात स्पष्ट करा.
- २) कर्जरोखे विक्रीची कार्यपद्धती स्पष्ट करा.

